هەڵەکانی کورد لە ئەنجامی جەنگی یەکەمی جیهانیدا.. ڕەسوڵ بەسکەنی

دەوڵەتە زلهێزە ئەوروپاییەکان لەکۆتایی فەرمانڕەوایی دەوڵەتی عوسمانی چاویان بڕییە خاکی ژێردەسەڵاتی عوسمانییەوە، هەر لەسەرەتای سەدەی هەژدەوە کەوتنە خزین بەرەو ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی عوسمانی، ئەمەش بەچەند قۆناغێکدا تێپەڕی، بەکردنەوەی باڵیۆز و کۆنسوڵەکان و ناردنی مسیۆنێرەکان لەڕواڵەتدا بۆ ڕێنمایی ئاینی بۆ مەسیحییەکان و لەبنەڕەتدا بۆ چاودێری و کۆکردنەوەی زانیاری لەسەر دەوڵەتی عوسمانی، دواتر گەیشتنە جەنگ و شەڕی یەکەمی جیهانی هەڵگیرسا، زۆر لەنەتەوەکانی باڵکان و ئەوروپای ڕۆژهەڵات ئەوانەی لەژێر دەسەڵاتی عوسمانی دابوون، هەوڵی ڕزگابوونیاندا لەدەست حوکمی دەوڵەتی عوسمانی، عەرەبەکانیش هەستیان بەم بارودۆخە تازەیەکرد و لەساڵی 1910ەوە کەوتنە هەوڵی پەیمان و بەڵێن وەرگرتن لەبەریتانیای زلهێزی ئەو سەردەمە، کە بەشێلگیرییەوە هەوڵی ڕووخانی دەوڵەتی عوسمانی دەدا، زۆربەی ئەو نەتەوانەی لەژێر دەسەڵاتی عوسمانی دابوون، لەدژی دەوڵەتی عوسمانی ڕاپەڕین، ئیتر عەرەب بوون بەخاوەن دەوڵەت و کورد و ئەرمەن و فەلەستین زەرەرمەندی یەکەم بوون و بەسەرگەردانی مانەوە.

کوردی سادە و موسڵمان لەبەر نەبوونی هوشیاری نەتەوەیی و بەناوی ئایین و پارێزگاری لەدینی پیرۆزی ئیسلام، تاکۆتایی لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانی مایەوە، لەگەڵ هەڵگیرسانی جەنگی یەکەمی جیهانیش لەژێر ڕاگەیاندنی دروشمی جیهادی پیرۆز دژی کافران، شێخ مەحمودی حەفید و زۆر لەشێخ و پیاوانی ئایینی لەگەڵ هەزار تا سێ هەزار چەکدار چوونە بەرایی شەڕ بۆ بەرگری لەدەوڵەتی عوسمانی، لەشوعەیبەی نزیك بەسڕە بەرامبەر بەریتانیای زلهێزی ئەو کاتە کەوتنە شەڕەوە، دوای کوژراو و بریندارێکی زۆر کەزانیان ئەم شەڕە دەبێتە هۆی دۆڕانی عوسمانی، نەیانویست خۆیان بەکوشت بدەن و بەرەی شەڕیان چۆڵ کرد و هاتنەوە شوێنەکانی خۆیان، لەو کاتەدا شێخ مەحمود لەسلێمانی کەبینی ڕووسیا لە سنووری پێنجوێن هێرشی هێناوە، بەهێزێکی زۆرەوە بەرەو ڕووی سوپای ڕووس بووەوە و شەڕی خوێناوی لەگەڵ کردن.

لەلایەکی دیکە لە باکووری کوردستان، کوردەکان دوور لە نیشتمانی خۆیان و لە ئەستەمبوڵ، چەند کۆمەڵە و ڕێکخراویان دروست کردن، هەر

لەئەستەمبوڵیشەوە لەگەڵ هاوپەیمانان لەڕێگای دیبلۆماسیەوە کەوتنە هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی مافی سەربەخۆیی، لەکاتێکدا کە دەوڵەتی عوسمانی بەرەو ڕووی هەڵوەشانەوە دەبووەوە مستەفا کەمال ئەتاتورك لەناوجەرگەی کوردستانەوە کەوتە خەبات و شۆڕش کردن بۆ هەستانەوەی تورکی تێکشکاو و لوت شکاو.
مستەفا کەمال دەرفەتی لە غیابی کورد وەرگرت و بەچەك و شۆڕش و بەهاوکاری سەرۆك خێڵە کوردەکان بەخۆیان و چەکەکانیانەوە چوونە ناو لەشکری مستەفا کەمالەوە، لەخاکی کوردانەوە گەشەی کردو بەهێزی کوردەکان ئەرمەن و یۆنانی لەخاکی تورکیا کردە دەرەوە، لەناو جەرگەی وڵاتی کوردا دەستی دابووە ئەم کارە، بۆ ڕزگاری تورك سەری بەرز دەکردەوە، کەمالیەکان هەوڵیاندا کوردەکان بخەڵەتێنن و چەواشەیان بکەن، بەناوی خەباتی هاوبەشەوە لەدژی داگیرکەران و دوژمنان، وای دەبردە مێشکیانەوە سەربەخۆیی کورد مافێکی خۆیانە، بەهاوکاری کورد مستەفا کەمال سەرکەوت و یەکەم داوای ئەوە بوو پەیمانی سیڤەر پوچەڵ بکرێتەوە. کۆمەڵە و ڕێکخراوەکانی کوردیش لەئەستەمبوڵ و دەرەوەی کوردستان لەڕێگای ئاشتی و دیپلۆماسیەوە هەوڵیان لەگەڵ هاوپەیمانان دەدا، بەسەربەخۆیی کوردستان، بیریان لەیەکگرتن و لەبەرکارهێنانی هێز نەدەکردەوە، تا مستەفاکەمال لاواز بوو، ئەوان خەریکی هەوڵی دیپلۆماسی بوون، کاتێك ئەوانیش وریابوونەوە، تازە کار لەکار ترازابوو، مستەفاکەمال ئامادەنەبوو دان بەهەقی کوردا بێت.
لەئەنجامی سەرکەوتنی لەشکری هاوپەیمانان ڕژابوونە ئەستەمبوڵی پایتەختی عوسمانیەوە، خەلیفەی عوسمانی لوتشکاو و شەرمەزار لەوڵاتەکەی خۆیدا ببووە دەستبەسەر، لەو کاتەدا بیری کردەوە، لیژنەیەکی دروست کرد بچن لەگەڵ برا کوردەکان قسە بکەن و بەڵێن سەربەخۆیان ناوێت و لەگەڵ خەلیفە بمێننەوە مافی ئۆتۆنۆمی بەکورد دەبەخشێ، لەکاتێکدا فێڵی جیهانی بۆ لەناوبردنی یەکجارەکی خیلافەتی عوسمانی وای دەخواست بانگەشە بۆ دروست کردنی پاڵەوانێك (مستەفاکەمال) بکەن، لەبەردەمی سوپا بێ شومارەکەی هاوپەیماناندا ببەزێنێت، ئەگەرچی کورد دەبووایە شەلگیرانە داوای سەربەخۆیی بکردایە، بەڵام لەبەردەم ئەم داوایەی خەلیفەی عوسمانیدا سەرۆکە کوردەکان بوونە دوودەستە دەستەیەکیان شێخ عەبدولقادر شەمزینی و هەڤاڵەکانی پێیان باش بوو لەگەڵ عوسمانی بمێننەوە و ئۆتۆنۆمی بەدەست بێنن، لەلایەکی دیکە عەبدولڕەزاق بەدرخان و هەڤاڵەکانی داوای سەربەخۆیی کوردیان دەکرد، لەم نێوەدا هەردوولا هیچیان دەستگیرنەبوو.
شەریف پاشای خەندان لەسەر ڕاسپێری کۆمەڵە و ڕێکخراوەکانی کورد،

کەوتە هەوڵدان لەکۆنگرەی ئاشتی بۆ دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆیی کورد، شەریف پاشا بەهەوڵێ دیپلۆماسیەکانی توانی مادەکانی (62، 63، 64) لە پەیمانی سیڤر بچەسپێنێ بۆ پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆی کورد لە باکووری کوردستان، لەدوایدا سەرۆکێ کوردەکان لەبەر کێشە و ململانێی نێوخۆیان بوونە دوودەستەو هەندێکیان ڕایان گەیاند شەریف پاشا نوێنەری کورد نییە، هەرچەند سەرەتا شەریف پاشا گوێی بەقسەکەیان نەداو بەردەوام، بەڵام دواجار زیزبوو وازی لەکارەکەی هێنا.

عەبدولڕەحمان نەقیب گەیلانی سەرۆکی ئەو حکومەتەی لەلایەن ئینگلیزەکان لە عیراق بۆ عەرەب دروست کرابوو، بیروڕای بەرامبەر(شەریف حوسێن) و کوڕەکانی باش نەبوو، هەربۆیە زۆرجار بەئاشکرا ڕایگەیاندبوو، گەڕانەوەی عوسمانییەکانی پێ باشترە، لە حوکمڕانی کوڕەکانی (شەریف حوسێن)، کەچی دواتریش لەگەڵ هاتنی (فەیسەڵ) و دەست بەکاربوونی وەکو پاشای عیراق، لەبەرژەوەندی خۆی و نەتەوەکەی بەبێ دەنگی و کێشە و بە ململانێ کابینەی دووەمی خۆی لە (10ی ئەیلولی 1921) دامەزراند، فەیسەڵیش بووە مەلیکی عیراق، کەچی لەبەدبەختی کورد دوای دامەزراندنی حکومەتی کوردستان لەسلێمانی بەحوکمداری شێخ مەحمود، کاتێك (ویلسۆن)ی حاکمی گشتی بەریتانیا لەعیراق، دێتە سلێمانی بۆ ڕاوێژکردن، دەربارەی هاوکاری شێخ مەحمود و حکومەتی کوردستان، بەقسەی ویلسۆن بەشێك لە سەرۆکە کوردەکان دەچنە لای و بەدزییەوە پێی دەڵێن ئێمە بەسەرۆکایەتی شێخ مەحمود ڕازی نین.

لەباشووری کوردستانیش لەگەڵ دروست بوونی حکومەتی کوردستان بەحوکمداریەتی شێخ مەحمود، کێشە و ململانێی زۆرپەیدابوو لەنێوان کوردەکانی ناوچەی سلێمانیدا، وەك ڕەفیق حیلمی دەڵێت: خزمانی شێخ مەحمود و دارودەستەکەی هەموویان پۆست و مووچەی باشیان بۆ بڕابۆوە و لەم حکومەتەدا خۆیان بەهەمەکارە دەزانی، تورکخواکانیش لەبەر لایەنگیری تورك، خەڵك ناویان لێنابوون (جلخوار)، ئەوانیش بەهەموو هێزی خۆیان هەوڵی لەخشتەبردنی شێخ مەحمود و هێنانەوەی تورکیان دەدا، بۆ باشووری کوردستان، خوێندەوار و ئەفسەر و دەرەجەدارەکانی کوردیش پێیان باش بوو، شێخ مەحمود لەگەڵ ئینگلیزە ڕێك بکەوێ، بەشێکیش لەنیشتمان پەروەرەکان، شێلگیرانە هەوڵیان دەدا لەپێناوی سەربەخۆیی نیشتمان، لای دار و دەستەی شێخان و بەرەی جلخوارەکان خۆشەویست نەبوون و پێیان دەوتن: (فەڕمەسۆن) واتە کافر و لەدین دەچوو، هیچ لایەنێك لەگەڵ یەکتر تەبا نەبوون، لەبەر ئەم هەموو کێشە و ململانێیانە هەر کەس بۆ لای خۆی ڕادەکێشا، شێخ مەحمودیش لەم ناوەدا سەری سوڕمابوو، نەیدەزانی چی بکات، کۆمەڵە و ڕێکخراوەکانی

کوردیش لە ئەستەمبوڵ قەتیس مابوون، لەبەر هەوڵە دیپلۆماسی و بێبەرهەمەکانیان نەپەڕژانە سەرئەوەی هاوکاری شێخ مەحمود بکەن، تەنانەت ئەو ئەندامانەی لە کۆمەڵە و ڕێکخراوەکاندا خەڵکی سلێمانی بوون، ئەوانیشیان نەنارد بۆ هاوکاری و دەستگیرۆیی شێخ مەحمود، لەئەنجامدا بارودۆخەکە لەگرێژنەچوو، شێخ مەحمود لەگەڵ ئینگلیزەکان تێکیدا و حکومەت و شۆڕشەکەی لەناوچوو.

دواتر شێخ مەحمود پشتی کردە ئینگلیز و لەگەڵ تورکی تێکشکاو و دۆڕاو ڕێك کەوت، لەکاتێکدا بەریتانیای مەزن براوەی شەڕی یەکەمی جیهانی و خاوەن هێزی سەربازی و ئابووری و سیاسەتی سەرکەوتو، حکومدارییەك بەکورد و شێخ مەحمود دەبەخشێت، کەچی شێخ مەحمود دەچێ، لەگەڵ تورکی تێکشکاوی شەڕ و ئوزدەمیری سەرلەشێواو و پشگوێ خراو ڕێکدەکەوێت و فێل لە ئینگلیزەکانی براوەی شەڕو سەرداری عیراق دەکات و ئینگلیزەکانیش بەهەموو کەین و بەینەکانی دەزانن و حکومەتەکەی لێ تێکدەدەن.

دوای بەهێزبوونی مستەفا کەمال ئەتاتورك، حکومەتی کورد لەباشووری کوردستان بەسەرۆکایەتی شێخ مەحمود، کوردستان دەکەکی تیژ و کوشندە بوو، لەژێر پێی مستەفا کەمال، بەهۆی شەڕی نێوان شێخ مەحمود و بەریتانیا شێخ مەحمودی حوکداری کورد گیرا و دوورخرایەوە بۆ هیندستان، کوردەکانی تورکیاش هەلیان لەدەست دابوو، خۆیان لایەنی مستەفا کەمالیان گرتبوو، هەوڵ و تەقەلای پەرش و بڵاوی کۆمەڵەکان و نیشتمانپەروەرانی کوردیش بێ سوود مایەوە، ئیتر لەناو ئەو هەموو هەڵە و لەدەستدانی ئەو هەموو دەرفەتە زێڕینانە لەلایەن سەرۆکە کوردەکانەوە، هەلێکی لەبار بۆ مستەفاکەمال هاتبووە پێشەوە، کاتی پوچەڵ کردنەوەی (پەیمانی سیڤەر) بوو. سوێندخۆرەکان لە (لۆزان) کۆبوونەوە، بە ڕازی کردنی مستەفاکەمال باسی پەیمانی سیڤر نەکرا، باسی مافی کورد و سەربەخۆیش نەکرا، مستەفاکەمال کە بەردەوام داوای ویلایەتی موسڵی دەکردەوە، لەبەرامبەردا دەستی لەولایەتی موسڵ هەڵگرت و ئینگلیزەکانیش مافەکانی کورد و حکومەتی سەربەخۆی کوردیان زیندەبەچاڵ کرد.

هەرچەندە سەدساڵ بەسەر کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهانیدا تێپەڕیوە، بەڵام تائێستاش شوێنەوارە خراپەکانی هەرماون، شەڕ و پیلانگێڕان لەهەرچوار پارچەی کوردستان بەردەوامە، ئەمساڵ لەفەڕەنسای سەرکەوتوی جەنگدا یادی پەیماننامەی لۆزان بەئاهەنگ و خۆشی کرایەوە، هەروەکو ئەوەی ئەوان هیچ دەستیان لەو ماڵوێرانییەی مرۆڤایەتی و بەدبەختییەی کوردا نەبووبێت، وەك ئەوەی پەیمانی لۆزان کاری ئەوان نەبووبێت، بێگومان بۆ هەموو کۆموکوڕی و نەهامەتییەکان بەریتانیا و فەڕەنسا دەبێ ئەباڵەکەی هەڵگرن.

زلهێزەکان تائێستاش دیموکراسی و مافی مرۆڤ و چارەنووسی گەلان دەکەنە پێشباری کارەکەیان، ئەوەی مایەی نیگەرانی و لەسەر وەستانە، تائێستاش کورد هیچ پەند و وانەیەکی لەم ڕوودا و کارەساتە مێژووییانە وەرنەگرتووە، لەئاست هوشیارە نەتەوەیی کەمتەرخەمە و لەسەر مافی نەتەوەیی شەلگیرنین، تائێستاش کێشە و ململانە لەناو سەرۆکە کوردەکان بەردەوامە، هەر یەکە بەشێوەیەك بیردەکاتەوە و بەلایەکدا دایدەشکێنە، یەکناگرن و نابنە یەك، بۆیە تائێستاش کورد بەمافە ڕەواکانی خۆی و سەربەخۆیی نەگەیشتووە.

رەسوڵ بەسکەنی